

Moralinio įmokymo sunkis ir jo įveika

Gediminas Beržinskas

Profesorius socialinių mokslų (vadybos) habilituotas daktaras

Vilniaus universiteto Vadybos katedra

Saulėtekio al. 9, LT-10222

Tel. 231 75 24

El. paštas: gediminas.berzinskas@ef.vu.lt

Straipsnio tikslas – aptarti moralinio-etinio mokymo vidurinėse ir aukštosiose mokyklose sunkumus, kurie išplaukia iš konsoliduotos ir paveiktos etinės doktrinos bei atitinkamo vadovėlio stygiaus. Ryškina moralinės kultūros svarbą šalies pažangai ir ateičiai. Ginčijamas pasaulietinės etinės teorijos sukūrimo negalimumas. Įrodinėjama galimybė sukurti sistemiską ir pagrindų, veiksmingą ir vientisą moralinės filosofijos vadovėlį, kuris darytų įtaką visuomenės būčiai, mentalitetui ir pagelbėtų laipsniškai mažinti ar ilgainiui, tikėtina, likviduoti kultūrinį, socialinį ir ekonominį atsilikimą nuo pirmaujančių Europos Sąjungos šalių. Nurodoma galimybė pakoreguoti šalies universitetinio mokymo sistemą, pereinant prie dviejų specialybių studijų bakalauro pakopoje; pagrindinė specialybė turėtų būti papildoma antrąja – aretologine, kuri skiriama įvairiapusiam – dvasiniam-moraliniam, kultūriniam, kūrybiniam, pilietiniam, protiniam, socialiniam – asmenybės subrendimui. Teikiamas pakoreguotas pamatinės etikos kategorijos – gėrio – apibrėžimas ir elevacinės etikos atmainos sukūrimo įdirbiai.

Pagrindiniai žodžiai: moralinė kultūra, moralinis mokymas, etika, gėris, asmenybė.

Įvadas

Įstojusi į Europos Sąjungą, Lietuva pateko į grupelę šalių, kurioms privalu skubinti ekonominę ir kultūrinę raidą, siekiant vidurkio ir (ar) artėti prie aukščiausių lygį pasiekusių Sąjungos narių. Kelerių pastarųjų metų ekonominės Lietuvos raidos tempai vertintini kaip tarsi patenkinami, nors ir nėra tokie aukšti, kaip tose šalyse, kuriose staigus ekonominis kilimas nusakomas terminu „ekonominis stebuklas“. Bendrasis vidaus produktas Lietuvoje tolydžio didėja, tačiau dar atsiliekama net nuo tokių posocialistinių valstybių – Kroatijos, Lenkijos, Slovakijos. Atsilikimas nuo Europos Sąjungos aukščiausiojo ekonominio išsivystymo šalių gali būti nusakytas kaip netgi dramatiškas –

bendrasis vidaus produktas jose didesnis 7–8 kartus ir net daugiau.

Šalies pažangą rodo ne tik bendrojo vidaus produkto didėjimas. Lygia greta turėtų vykti ir kultūros plėtotė. Kultūros raidą išreikšti sudėtingiau nei ekonominę, tačiau 1995 m. įsikūrusi nevyriausybė organizacija „Tarptautinis skaidrumas“ (angl. *Transparency International*) ėmė matuoti *korupcijos suvokimo indeksą* (angl. *corruption perception index*) daugelyje šalių, ir Lietuvoje. Šis indeksas (toliau – KI) tiesiogiai rodo šalies **moralinę kultūrą** ir įmanoma teigti, kad jis apibendrintai beveik ir išreiškia visuminę kultūrinę šalies situaciją. Korupcijos suvokimo indekso skalė prasideda 0 ir baigiasi 10. Ji suprastina taip: jei šalies KI žemas, pavyzdžiui, 2–4, tai reiškia korupcijos

reiškinių siautimą; jei KI, pavyzdžiui, daugiau kaip 9, – korupcijos beveik nėra. Pažymėjus moralinės kultūros rodiklį MK, skaitinė KI išraiška tiesiogiai sutaps su MK reikšme. Pavyzdžiui, 2004 m. Danijos KI buvo 9,5; tai reiškė, kad šalyje korupcijos beveik nėra ir jai būdinga aukščiausia moralinė kultūra, kurios MK = 9,5.

Lietuvos KI 2002 m. buvo 4,8; 2003 m. – 4,7; 2004 m. – 4,6; 2005 m. – netirta. Daugumos pasaulio šalių moralinė situacija blogesnė ar daug blogesnė nei Lietuvoje. Tačiau nuo Skandinavijos šalių Lietuva šiuo atžvilgiu atsilieka smarkiai. Skandinavijos šalyse (Transparency International, 2003, 2004, 2005) KI beveik nekinta; jo reikšmės atskirose šalyse 8,8–9,7.

Šiais iduomenimis siekiama įspėti, kad mūsų šalies tolesnės raidos didele kliūtimi gali tapti moralinės kultūros veiksnys. Mat organizacijos „Tarptautinis skaidrumas“ dešimties metų trukmės tyrimai leidžia taip apibendrinti: aukšto ekonominio išsivystymo šalims būdinga aukšta moralinė kultūra, ir atvirkščiai; ir dar pabrėžiama: atsilikimas, skurdas ir korupcija sudaro ydingą vienį, kurio įveikimo pradžia – tolydus korupcijos naikinimas. Kaip žinoma, įmanoma teigti, kad materialinė būklė lemia moralinę kultūrą ir dėl tokio teiginio nevertėtų polemizuoti. Bet galima teigti ir atvirkščiai: moralinė kultūra daro įtaką – skatina ir palaiško arba stabdo ir žlugdo – ekonominę plėtotę. Kita vertus, moralinė kultūra kuria psichinį-emocinį šalies klimatą, kurio poveikis gyvenimo kokybei reikšmingas, o kartais net lemiamas. Maža to, moralinės kultūros kėlimas – tikriausias kelias į aukšto lygmens visuomenę.

Vienai ar kitaip, moralinės kultūros kėlimo uždavinys yra labai svarbus ir nederėtų jo menkinti ar apskritai ignoruoti. Kaip žinoma, šis uždavinys, neatskiriamai susijęs su morali-

niu-etiniu mokymu bendrojo lavinimo ir aukštojo mokymo įstaigose bei universitetuose.

Šiame straipsnyje etinės mokslinės literatūros, publicistikos rašinių lyginamosios analizės, interpretavimo, reziumavimo, konvergencijos **metodais** siekiama parodyti darnios moralinės-etinės teorijos sukūrimo galimybes, turint omenyje būtinybę parengti tinkamą vadovėlį ir taigi lemtingo moralinio įmokymo efektyvumo padidinimą.

Kliuviniai, sunkumai, tikslai, uždaviniai

Žymus prancūzų sociologas Diurkheimas (1938) manė, kad moralė sutelkia šalies gyventojų daugumą į visuomenę, tad moralė ir etika, kaip moralės teorija ar filosofija, be didesnių išlygų galėtų ar turėtų būti priskiriama prie sociologijos.

Nuo Aristotelio laikų etikos pradžios dalyku laikoma psichologija, kaip teorinis mokslas apie žmogų. Bet pats Aristotelis žvelgė plačiau ir teigė etiką esant sandu politikos mokslo, kuris dar apima ekonomiką ir pilietinės bendrijos valdymo mokslą; jo požiūriu, etikos tikslas – dorybingas asmens charakteris, kurio dvylika savybių aptariama jo veikale „Nikomacho etika“ (1107a–1107b).

Apskritai klasikinė (senovės graikų) etika nagrinėjo klausimą: kaip privalu elgtis, kad gyvenimas klotųsi? Lietuviškas žodis *klotis* reiškia sėkmę, pasisekimą, laimę.

Moderni vakarietiška etika dažniausiai svarstė, kaip privalu elgtis sulig gėriu? Tad nuo klasikinės etikos buvo juntamai nutolstama. Reikėjo abu dalykus sujungti.

Ir štai pagaliau apie XX a. vidurį žymus amerikiečių psichoanalitikas, sociologas ir etikas Erichas Fromas (1960) sukuria *humanistinę* etiką, kurios užmojis – autonomiška, dory-

binga, brandi, kūrybinga ir savaveiksmė asmenybė – žmogus „sau“, kuriam būdingas revoliucinis charakteris. E. Fromo veikalas „Žmogus sau“ tarsi tiktų kaip mokomoji knyga edukacijos įstaigoms; mat joje esama pagrindinių etikos sąvokų apibrėžimų, išpūdingai suformuluotų teiginių, emociškai ir logiškai paveikusių argumentavimų.

Susipažinus su Fromo etika, išties nelauktas, netikėtas lietuvių filosofo V. Radžvilo (2001) požiūris, esą „visi mėginimai etiką pagrįsti pasaulietiniais, o ne religiniais, principais patyrė visišką fiasko“. Teigti „visišką pasaulietinės etikos fiasko“ niekaip nederėtų. Be Fromo etikos esama nepaprastai paveikusių ir pagrindžių šios tematikos veikalų, parašytų iškilų ir plačiausiai žinomų autorių. Iš naujausių laikų įžymybių paminėtini bent jau I. Kantas, A. Šopenhaueris, F. Nyčė, A. Šveiceris, J. M. Adleris ir netgi iškiliausiu XX a. žmogumi pripažintas fizikas Albertas Einšteinas, kuriam moralės ir etikos dalykai nebuvo svetima toluma.

Atmetant paminėtą pasaulietinės etikos „fiasko“, vis dėlto verta minėti realius ir įvairius moralinio-etinio įmokymo sunkumus, kurie esti visų lygių edukacijos įstaigose. Įžymus edukologas L. Jovaiša (2005, p. 258) be apylankų nurodo: „Galima sakyti ir daugiau, būtent: dvasinis jaunimo ugdyimas ne tik ignoruojamas, bet ir nesugebama brandinti jo dvasios kultūros, nes pedagogai tokio darbo nemoka, tokiam darbui nerengiami arba menkai rengiami“.

Pritariant autoritetingam edukologui, gal pritiktų pasakyti, kad daugiausia dvasinio ugdymo sunkumų kyla dėl pagrindaus, t. y. išsamaus ir nuodugnaus, etikos vadovėlio stygiaus. Mat iš fundamentalioje edukologinėje studijoje (Aramavičiūtė, 2005, p. 67) išdėstytų dalykų išplaukia sprendinys: **dvasia – tai moralinės jėgos**. Ši studija atskleidžia ir kitą svarbų dalyką: mūsų šalyje esama pakankamai inte-

lektinių pajėgų tokio pamatinio vadovėlio kūrybos uždaviniui išspręsti.

Daugybė reikalavimų keltini tokiam pagrindžiam vadovėliui, kaip antai – aiškumas, elementarumas, glaustumas, įtaigumas, konkretumas (lot. *concretus* – tirštas, kietas), nuoseklumas, pagaulumas, sistemiškumas, veiksmingumas, vientisumas, – tai tik keletas svarbiųjų. Pripažintina, kad įžymieji autoriai, neišskiriant nė Nyčės ar Fromo, rašė aforistine, eseistine ar polemine maniera, neužsimodami į nuoseklumą, sistemiskumą, apibendrintai tariant, – į pagrindumą. Rasi teigtina, kad konsoliduoto etikos vadovėlio parengimas, kad ir kuo plačiausiai naudojantis paminėtų įžymybių veikalais, – triūsinga, įtampi, kebli darbuotė, kuri vargiai gali pavykti pirmutiniu pabandymu, juolab vienam autoriui.

Maža to, JAV Filosofijos instituto ilgameitis vadovas Dž. M. Adleris (1991) nurodo rimtas net istorinių asmenybių – etikos teoretikų – klaidas, kurios vienaip ar kitaip iškreipė pamatinę Aristotelio etiką, tuo padarydami žalos etikos plėtotei ir sklaidai. Privalu tų klaidų išvengti, atrenkant pavykusius sprendimus, užpildant spragas.

Negana to. Kadaisė F. Nyčė nurodė moralės filosofijos nuobodumą, A. Šveiceris – kliudančius etikai visuomenės prietarus, E. Fromas – rinkos fundamentalizmo ir ekonomizmo spaudimą. Tad veiksmingo etinio įmokymo kliuvinių sąrašas atgrasus ir grėsmingas, retsykais užverčiantis nevirties lavina.

Negalima teigti trūkstant etikos mokomųjų knygų; jų gausa ir įvairovė matoma. Pavyzdžiui, gana sudėtingo turinio „Etikos įvadas“ (Anzenbacher, 1995), rekomenduotas kaip „papildomas informacijos šaltinis mokytojams bei studentams“. Deja, ir šis traktatas parašytas tokia forma, kuri bemaž neįveikiama, kai prireikia pereiti į paveikų ir pritinkantį pamokinių ar paskaitinių išdėstymą.

Anglų filosofas R. Barrou (1983, p. 114) konkrečiau nurodo etinio įmokymo uždavinius, kurie turi „perteikti žmogaus ir visuomenės pažinimą, žmogaus emocijų ir jausmų įvairovę, vertybių sistemas ir vertesniuosis gyvenimo būdus; šie dalykai būtinausi autonominiams moraliniams sprendimams. Kiek įmanoma, privalu lavinti protą, gebėjimą mąstyti, kultivuoti rūpestį ir pagarbą kitiems žmonėms“. Tas pats autorius savo veikalo pirmame skyriuje (1983, p. 14) Didžiosios Britanijos švietimo sistemą palygino su pasiklydusiu laivu; jame visos sistemos ir tarnybos veikia be priekaištų, tačiau laivas neturi kapitono ir nežino kelionės tikslo, nes stinga etinio įmokymo.

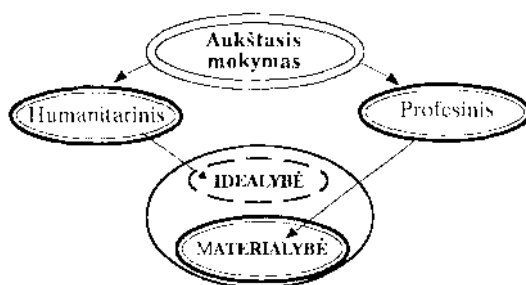
Amerikiečių politologas Z. Bžežinskis (1998, p. 104) teigia esant prastą vidurinį mokymą, kuris „nežiūrint jam tenkančių gana didelių BNP (bendrojo nacionalinio produkto – aut.) išlaidų, palieka Amerikos jaunimą pasibaisėtina neišlavintą, jeigu lyginama su dauguma Europos ir Japonijos paauglių“. Amerikiečių jaunimo „pasibaisėtino neišsilavinimo“ priežasčių politologas nesiaiškina ir neatskleidžia. O juk tokio atgrasiai negatyvaus reiškimo priežastys nepaprastos svarbos; gal jos ir nulemia tenykštės visuomenės piktenybes, kurias politologas išvardija ir dėl jų apmaudauja.

Užtat amerikiečiui psichologui (Goleman, 1996) aišku, kad paauglių nelavumas – tai emocinės išmanos stiga; o emocinės išmanos (angl. *emotional intelligence*) mokymas neatskiriamas nuo „charakterio, moralumo ir pilietiškumo ugdymo“. Tad tiktų daryti išvadą, kad „pasibaisėtino nelavumo“ priežastis – moralinio-etinio, taigi ir dvasinio, švietimo, lavinimo, auklėjimo nepaveikumas ar apskritai jo trūkumas.

Patyręs lietuvių politikas (Landsbergis, 2005), rašydamas apie valstybėje svarbų teisininkų luomą, vartoja *žmogaus kokybės* sąvoką. Ši sąvoka jau vartota ir bandyta aptarti pla-

čiau (Beržinskas, 2004), bet pažymėtina šios sąvokos prigijimo pradžia kultūrinėje apyvarčioje. Politikas V. Landsbergis daro didžiai reikšmingą išvadą: vienintelis vaistas nuo kamuojančių šalių blogybių – moralė. Ne gana to, pasakoma, kad „profesinių žinių mokymas – vis dėlto antraeilis dalykas“. Su pastaruoju teiginiu nesinorėtų sutikti. Gal sakytina, kad profesinis ir moralinis mokymai turėtų sudaryti neišardomą vienybę.

Gal daugeliui žmonių būtų priimtinas toks požiūris: yra dvi realybės – ideali ir material; abi sąveikauja ir sudaro vienį. Manding, aukštąjį mokymą pritiktų analogiškai skaidyti į humanitarinę ir profesinę dedamąsias, kurios orientuotos į atitinkamas realybės dalis, kaip pavaizduota paveiksle. Drįsčiau teigti, kad idealybė, į kurią nukreiptas humanitarinis mokymas (jo kvintesencija – moralė ir etika), įtakoja ar netgi nukreipia materialybę. Dar pridėtina: visaverčiam ir asmens, ir tautos gyvamui būtinas dvasinis idealus pradas, papildantis materinį pamatą. Pažymėtina, kad ir atgimstanti Kinijos civilizacija kuria savąjį dvasinį idealų pamatą (Laozi, 2005), kurio sandams būdingi bendri žmogiškieji principai.

1 pav. Du aukštojo mokymo sandai ir jų orientacijos į tikrovės dalis

Kadaise vokiečių filosofas A. Šopenhaeris net pavaizdavo: profesinis rengimas be moralinio-etinio dėmens panašus į veidą be akių.

O kai dėl politiko V. Landsbergio paminėtos „valstybinio ir vadovaujančio dėmesio“ stigos moraliniam rengimui, tai tas dėmesys galės būti veiksnus, kai turėsime etinę doktriną ir veiksnų mokymui vadovėlį.

Veiksnius moralės-etikos mokomosios knygos stinga ne vien mums. Pavyko surasti trijų latvių filosofų parengtą knygą mokytojams (Lasmane, Milts, Rubenis, 1992) ir dviejų rusų akademikų (Guseinov, Apresian, 2000) sukurta etikos vadovėlį aukštosioms mokykloms. Abejose knygose gausu įdomios medžiagos specialistams, tyrėjams, dalyko žinovams; tačiau rūpi kitas klausimas: ar šie kūriniai galės bent kiek paveikti mokinių (tarkime, mokytojų, moksleivių, studentų) mąstyseną, pažiūras, moralinę sąmonę, įpročius, o svarbiausia – elgseną? Apmaudu, bet kyla abejonių. Nederėtų teigti, kad ir Lietuvoje tokių ar panašių vadovėlių nesama; per keliolika pastarųjų metų padaryta didžiulė pažanga; tačiau reikia daugiau, gerokai daugiau.

Dar vienas apmaudus pastebėjimas: bendraujant su studentais, jau turinčiais brandos atestatus ar net įrašus prieduose prie aukštųjų mokyklų diplomų apie etikos dalyko įskaitas, teko įsitikinti apmaudžiu ir apgailėtinu moraliniu neišmanymu. Tad gali būti, kad etikos dalykas dėstomas (rasi geriau tiktų koks menkesnis žodis nei *dėstymas*) dėl formalumo, įvaizdžio, prestižo, rutinos, tradicijos, iš inercijos. Elementariausia įžvalga pasakytų: tokia padėtis tęsis iki nebus solidaus, pagrindaus, patikimo etikos vadovėlio.

Galimybės, įdirbiai, prielaidos, siūlymai

Paminėtas sociologo Fromo veikalas „Žmogus sau“ (Fromm, 1960) teikia metmenis pamatiniam etikos vadovėliui parengti. Atskirai pa-

brėžtina, kad šiame veikale netgi pateikiami priimtini keturių svarbiausiųjų etikos kategorijų – gėrio, dorybės, blogio, ydos – apibrėžimai. Iki tol etikai sielojosi dėl gėrio ir blogio sąvokų apibrėžimų suformulavimo negalimumo. Pavyzdžiui, latvių filosofai (Lasmane, Milts, Rubenis, 1992) rėmėsi anglų filosofu D. Hjumu, rusų literatūros įžymybėmis F. Dostojevskiu, L. Tolstojumi, XX amžiaus loginio pozityvizmo autoritetais ir tarsi pasidavė: gėrio ir blogio apibrėžti neįmanoma. Bet argi gali taip būti? Jei sąvoka vartojama, – ji privalo būti tiksliai apibrėžta. To reikalauja elementari logika ir dalyko svarba. Anglų filosofas B. Raselas buvo pastebėjęs: jei pavyks apibrėžti *gėrį*, visi kiti etikos teiginiai išplauks savaime. Kaip žinoma, gėrio apibrėžimas turi būti subtili aukštosios kultūros abstrakcija, kuri būties tikrovėje skleisis nesuskaičiuojamais konkrečiais pavidalais.

O štai E. Fromas ima ir be trukių varginamų svarstymų (1960, p. 20) suformuluoja: **Gėris humanistinėje etikoje yra gyvenimo teigimas, žmogaus galių skleistis** (angl. *good in humanistic ethics is the affirmation of life, the unfolding of man's powers*).

Privalu kiek pakoreguoti šią formuluootę, mat tos žmogaus galios esti įvairiopoos – ir kuriančios, ir griaušančios; gi reikia iškilau viena-reikšmiškumo. Lietuvių etikas Č. Kalenda (2002, p. 209) nurodo: „Žmogus privalo kilti į naują kokybinę pakopą...“. Žodis *kilimas* turi lotyniškos kilmės atitikmenį *elevacija*, į kurį ir prirėikė įsikibti. Toks pritiklus etikai terminas pavartotas anglų mąstytojo ir valstybininko J. S. Milio veikale „Apie laisvę“ (1990, p. 1177). Lietuviškajame šio veikalo leidime (p. 192) terminas *elevation* išverstas kaip *kilninimas* ir, de-ja, prarasta reikiamas niuansas.

Galiausiai susiklostė, manyčiau, priimtinas etikai apibrėžimas: **Gėris yra gyvenimo teigimas ir žmogaus elevacija**. Pastarasis apibrėži-

mo žodis galop tapo pamatiniu; jis buvo pavartotas pavyzdinio charakterio pavadinimui ir netgi numatomo ištiso *elevacinės etikos* korpuso formavimui. Elevacine etika tiktų pavadinti humanistinės etikos atmainą. Mat humanistinė etika su savąja žmogaus apologija yra, pasak Nyčės, žmogiška, per daug žmogiška; ji nekelia individui griežtų reikalavimų ar įpareigojimų. Ogi tokie būtini, ypač dėl dvasinių vertybių menkėjimo liberalioje demokratijoje.

Pažymėtina, kad dauguma studentų lengvai įsimena tokį gėrio sąvokos apibrėžimą ir neprireikia esmės, prasmės, turinio išaiškinimų ar komentavimų.

Toks *gėrio* apibrėžimas – skaidri, subtili, „eteriška“ abstrakcija, kuri leidžia visų viską vertinti moraliniu aspektu ir kurią sunku ar gal net neįmanoma nugincyti.

Didelę reikšmę konsoliduotai etikos teorijai pagrįsti turi amerikiečių psichologo Lorenzo Kolbergo (Kohlberg, 1973) sukurta moralės pažintinės-struktūrinės raidos teorija, kuri rodo asmenybės kokybinės raidos kelią, leidžia identifikuoti asmens pasiektą dorybės lygmenį. Aukščiausią moralinį lygmenį Kolbergas pavadino *autonominiu*. Rasi būtų tinkamesnis terminas *aretonominis*. Šio termino pamatas – graikiškas žodis *aretē*, kuris reiškia dorybę, šaunumą, tobulumą, o kitas graikiškas žodis – *nomos* – reiškia įstatymą. Tad aretonominės moralinės sąmonės asmeniui įstatymas yra dorybė. Beje, žodis *arete* yra ir anglų kalba (Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language, 1996), jis reiškia „junginių savybių, tokių kaip šaunumas ir dorybė, sukuriančių gerą charakterį“.

Vartojant žodį *arete*, įmanoma sukurti reikšmingų etikai kategorijų, pavyzdžiui, *aretokratija* ir *aretologija*. Pirmoji kategorija galėtų išreikšti kokybiškai aukštesnį visuomenės lygmenį – tarsi dorybingumo valdžią, skirtin-

gai nuo jau išnaudoto demokratijos termino; antrasis terminas reikštų mokslą apie dorybę ir šaunumą.

Išskirtinę reikšmę etinės doktrinos konsolidacijai turi JAV Filosofijos instituto vadovo J. M. Adlerio (1991, p. 13) štaityk mintis: „Yra ne viena, o dvi tiesos rūšys. Vertybinių sprendimų ir normatyvinių nurodymų tiesa radikaliai skiriasi nuo tikrovę aprašančių duomenų tiesos. Pirmoji tiesa išplaukia iš teisingų siekių, o ne iš aprašymo duomenims būdingo sutikimo su tikrove“. Ši mintis tvirtina galimybę sukurti baigtą, paveiklą, tvirtą, vienintelę pasaulietinę moralinę-etinę teoriją. Tokia galimybė tvirtai buvo įsitikinę ir E. Fromas, ir A. Šveiceris.

Etinei doktrinai kurti prireikia pirmojo principo, kurį tenka parinkti iš filosofinių mokymų gausybės. Elevacinei etikai gal geriausiai tiktų egzistencializmo filosofijos pirmutinis principas, o būtent – **egzistavimas pirmesis už esmę** (Sartre, 1946).

Pažymėtina, kad etikos raidai nusipelnė daugiau psichologai nei etikai. Matyt, todėl etika ėmė sietis su psichologija, nebeįstengdama vystyti jai privaloma vaga. Reikėtų nurodyti esmingą skirtumą tarp etikos ir psichologijos. Psichologija visų pirma ir daugiausia – deskriptyvus pažintinis mokslas, aprašantis savos srities reiškinius, o etika – normatyvus, imperatyvus dalykas. Tiktų etikos palyginimas su logika; pastarajai nerūpi, koks mąstymas apskritai esti ar pasitaiko; logika nurodo, koks turi būti tinkamas mąstymas. Etikos silpnumą rodo tai, kad tvirtai dominuoja psichologinės asmenybės tipologijos, pasitaiko ir sociologinių, o etinių tipologijų – tarsi nesama ar jos neryškios. Psichologijos veikmė visuomenės raidai reikšminga, bet turbūt nėra lemtinga. Jau minėtas sociologas E. Diurkheimas buvo įsitikinęs: visuomenė yra moralinė individų vienybė. Tad jei tokios vienybės nesama, yra tik ma-

sė žmonių, minia, tuntas ar dar kas apgailėti-
na, bet ne visuomenė.

Buvo dedama pastangų (Beržinskas, 2004) suformuoti vientisą ir pagrindiniam mokymui tinkamą moralinę-etinę visovę. Remtasi A. Šopenhauerio, F. Nyčės, E. Fromo, L. Kolbergo, A. Šveicerio, J. M. Adlerio ir, žinoma, Aristotelio idėjomis, mintimis, sprendimais. Šios pastangos nebuvo ištaisai pavykusios. Laipsniškai teko daryti gausybę patikslinimų, pataisymų, patobulinimų. Vėlesni bandymai kreiptis į iškilųjų Rytų civilizacijų minties lobius (Laozi, 2005) nebuvo itin sėkmingi, bet ir nenuvylė: tapo aišku, kad asmenybės išūgio, taigi elevacijos, užmojis būdingas mažne visoms iškiloms civilizacijoms. Pagaliau pavyko paveikiau suformuluoti lengvai įsimenamam svarbiųjų kategorijų ir sąvokų apibrėžimus, etinių liepimų sąvadą, pavadintą Etikalogu, maksimumų tuziną. Kai jau buvo suformuluoti *gėrio* ir *dorybės* kategorijų glausti bei lengvi atminti apibrėžimai, tapo įmanoma vietoje Kanto kategorinio imperatyvo siūlyti paprastos formuluotės etinį imperatyvą:

Elkis taip, kad tavo valios maksima visada paklustų gėriui ir dorybei.

Kad ir kaip būtų svarbi moralinė-etinė žini-
ja, vis dėlto pati žinija nėra galutinis uždavinys ar tikslas. Jau nuo Aristotelio laikų centrinis etikos uždavinys buvęs dorybingas asmens charakteris. Tokį charakterį teko pavadinti *elevaciniu*, jam atrinktos trys esminės savybės – atsakingumas, kūrybingumas, tvirtumas.

Nūnai Lietuvos universitetuose bakalauro pakopoje temokoma vienos specialybės. Anglosak-
sų kraštuose, kur ir radosi šešiametė dvipakopė universitetinio mokymo sistema, bakalauro pakopoje mokoma dviejų specialybių. Anksčiau ar vėliau, vienaip ar kitaip šis skirtumas turės būti likviduotas. Gal būtų racionalu dabar mūsų universitetuose dėstomas humanitarines ir kai kurias socialines disciplinas, kaip antai – antropolo-

giją, edukologiją, estetiką, filosofiją, komunika-
ciją, kultūrologiją, psichologiją, politologiją, so-
ciologiją ir kt. sutelkti į orientuotą visumą, kaip antrąją specialybę, kurią gal pavadinti *aretologi-
ja*. Tokios antrosios specialybės kvintesencija bū-
tų, žinoma, etika ir tokia specialybė pritaikytų ren-
giant daugelio sričių specialistus, o ypač inžinie-
rius, medikus, teisininkus, žurnalistus.

Bendrojo lavinimo mokykloje gal būtų pa-
grįščiau etikos dalyką pakoreguoti ir dėstyti
kaip *asmenybės etiką*, būtiniausiai baigiamą eg-
zaminu, o ne maža reiškiančia įskaita. Supran-
tama, kad pagrindus asmenybės etikos ar ele-
vacinės etikos vadovėlis privalo būti solidi ži-
nijos sanaupa ir galbūt papildytas prasmin-
gomis savarankiško darbo užduotimis.

Išvados

Visaverčiam tautos gyvavimui reikia idealaus
dvasinio prado, kuris papildytų materialinę eg-
zistavimo bazę ir net darytų įtaką tai bazei.

Mūsų atsilikimą nuo pirmaujančių ES vals-
tybių pagelbėtų sparčiau įveikti tokia novato-
riška kultūrinė-etinė doktrina, kuri viršytų va-
karietiško mentaliteto mastą ar plėstų jo ribas.
Tokią konsoliduotą doktriną įmanoma sukur-
ti, sutelkiant iškiliausių pačių Vakarų kultūri-
ninkų – etikų, edukologų, filosofų, politologų,
psichologų, sociologų – įdirbį.

Bene didžiausią reikšmę turėtų pasaulieti-
nės etinės doktrinos sukūrimas ir jos išdėsty-
mas tokia ypatinga forma, kuri tiktų veiksmin-
gam mokymui edukacijos įstaigose.

Tokios pasaulietinės etinės doktrinos sukū-
rimas yra įmanomas, remiantis Aristotelio,
F. Nyčės, J. P. Sartro, J. M. Adlerio ir ypač
E. Fromo idėjomis.

Darytina išvada, kad Lietuvoje esama pa-
kankamai intelektualinių pajėgų tokiam vado-
vėliui sukurti. Būtų pageidautina šių kūrybinių
jėgų santalka.

LITERATŪRA

- Adler Mortimer J. *Desires Right and Wrong: the Ethics of Enough*. New York: Macmillan, 1991.
- Anzenbacher Arno. *Etikos įvadas*. Vilnius: Aidai, 1995.
- Aramavičiūtė Vanda. *Auklėjimas ir dvasinė asmenybės branda*. Vilnius: Gimtasis žodis, 2005.
- Aristotle. *Nicomachean Ethics // Classics of Western Philosophy*. Indianapolis, Cambridge: Hackett, 1990.
- Barrow Robin. *Common Sense and the Curriculum*. London: Allen & Unwin, 1983.
- Beržinskas Gediminas. *Moralinis ir etinis asmenybės ugdymas*. Vilnius: Baltijos kopija, 2004.
- Brzezinski Zbigniew. *Nebevaldomas pasaulis: globalinė sumaištis XXI amžiaus išvakarėse*. Vilnius: Tvermė, 1998.
- Durkheim Emile. *L'Education morale*. Paris: Alcan, 1938.
- Fromm Erich. *Man for Himself: an Inquiry into the Psychology of Ethics*. New York: Rinehart, 1960.
- Goleman Daniel. *Emotional Intelligence: why it can Matter more than IQ*. London: Bloomsbury, 1996.
- Guscinov A. A., Apresian R. G. *Etika*. Maskva: Gardariki, 2000 (rusų k.).
- Internet: www.transparency.org/prcssreleases_archive/2004. Žiūrėta: 2004-10-25.
- Jovaiša Leonas. *Veikalas dvasinei brandai ugdyti // Acta Paedagogica Vilnensia*. 2005, Nr. 8, p. 258–259.
- Kalėda Česlovas. *Ekologinė etika: ištakos ir dartinis*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2002.
- Kohlberg Lawrence. *Claim to Moral Adequacy of a Highest Stage of Moral Judgement // The Journal of Philosophy*, 1973, vol. LXX, p. 630–646.
- Landsbergis Vytautas. *Žmogaus kokybė // Atgimimas*, 2005, Nr. 22, p. 6.
- Laozi. *Vilnius: Vaga*, 2005.
- Lasmane Skaidrite, Milts Augusts, Rubenis Andris. *Etika (jautājumi, risinājumi, atzinumi)*. Palīgliceklis skolotājiem. Riga: Zvaigzne, 1992.
- Mill John S. *On Liberty // Classics of Western Philosophy*. Indianapolis, Cambridge: Hackett, 1990.
- Radžvilas Vytautas. *Ribos tarp teisės ir etikos // Dienovidis*, 2001. Nr. 4, p. 4–5.
- Sartre Jean Paul. *L'existentialisme est un humanisme*. Paris: Nagel, 1946.
- Webster's *Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language*. New York, Avoncl: Gramercy books, 1996.

THE DIFFICULTIES IN MORAL EDUCATION AND THEIR SURMOUNTING

Gediminas Beržinskas

Summary

The article deals with problems of moral education in schools and universities. It is suggested that for a long time the main difficulty of the aim had been the lack of concise and efficacious textbook. The most widespread shortages in previous textbooks are: (1) inaccurate and inadequate definitions of the main ethical notions, e.g. good, evil, virtue, vice; (2) imperfect theoretical framework and obscurity of the first principles; (3) absence of exemplary character with its main traits and preferable orientation, and (4) lack of basic normative prescriptions to behavior of person.

It is asserted that the characteristic shortages of ethical doctrines can be overcome and comprehensible new doctrine should be developed. The main features of the novel ought to be: precise definitions of notions 'good' and 'virtue', design of exemplary elevatic character, new formula of ethical imperative. The novel ethical imperative straightly urges: 'Act only on that maxim which always obeys to good and virtue'.

It is presumed the new ethical teaching is needed for creating higher kind of society.

Gauta 2006 06 15
Priimta 2007 01 15